

Yeni Belgeler Işığında 14 Temmuz 1958 Irak İhtilali ve Türkiye'nin Irak'ın Kuzeyine Müdahale Tasarıları*

*14 July 1958 Iraqi Revolution and Turkey's Intervention Drafts in the North of Iraq In
The Light of the New Documents*

Tuğrul BAKIR**

Öz

14 Temmuz 1958 Irak İhtilali Soğuk Savaş Dönemi'nde Orta Doğu'da gerçekleşen önemli olgulardan bir tanesidir. Irak içerisinde Irak Krallığı'nın yıkılıp Irak Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi ile sonuçlanan darbe, birçok yayına konu olmuş ve tüm yönleri ile aydınlatılmıştır. Ancak gerek Irak'ın bağlı bulunduğu Bağdat Paketi'nin varlığı gerekse ABD-Sovyetler Birliği arasında bölgesel rekabetin arttığı bir döneme denk gelmesi nedeniyle darbe bölgedeki ülkeler için hayati sonuçlar doğurmuştur. Bu ülkelerden biri olan Türkiye Cumhuriyeti ise darbeye en şiddetle karşı çıkan ülkelerin başında gelmektedir. Adnan Menderes yönetimi darbenin hemen ardından Irak'a müdahale yolları aramaya başlamıştır. Literatürde genel olarak Türkiye'nin müdahale etme isteğinin Irak'ın Sovyetler Birliği uydusu olması böylece Sovyetler Birliği tarafından çevreleme tehlikesini bertaraf etme çabası olduğu yorumları yapılmaktadır. Ancak son yıllarda ABD Arşivleri'nde araştırmacılara açılan belgeler Türkiye'nin müdahale motivasyonunun Sovyetler Birliği'nin yayılmasını engelleme amacının çok ötesinde, Mısâk-ı Millî sınırları içerisinde görülen Kerkük ve Musul'un geri alınması olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmada ilk olarak kısaca Irak İhtilali'nden bahsedilecek, ardından Türkiye'nin Irak'a müdahale tasarıları yeni belgeler ışığında değerlendirilerek literatüre katkı yapılması amaçlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Irak, Musul, Demokrat Parti, Mısâk-ı Millî, ABD, Türkiye.

---

* Bu makale Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünde Prof. Dr. Ayten Sezer Arıç danışmanlığında Tuğrul Bakır tarafından hazırlanan "Demokrat Parti Dönemi'nde Türkiye-İrak İlişkilerinde ABD Etkisi" adlı tezden üretilmiştir.

** Tarih Uzmanı, tugrul_4345@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-0519-679X.

Abstract

Iraqi Revolution of 14 July 1958 is one of the important phenomenon which carried out in Middle East during the Cold War Period. The revolution in Iraq that resulted in the collapse of the Kingdom of the Iraq and declaration of the Republic of Iraq has been major subject of the academic publications and has illuminated in all aspect. However, the revolution had vital consequences for the countries in the region, as it coincided with a period of increased regional competition between the US-Soviet Union and existence of the Baghdad Pact to which Iraq was affiliated. Türkiye Republic as one of the being affected country was one of the countries that strongly opposed the coup. Adnan Menderes Management started to find a way of intervention to Iraq after revolution began in the country. Generally in literature, it is interpreted that Turkey's desire to intervene is an effort to eliminate the danger of being surrounded by the Soviet Union, since Iraq is a satellite of the Soviet Union. But, in the light of the new documents which opened to researchers in US Archives has shown that Türkiye's motivation of the intervention was far beyond the purpose of preventing the expansion of the Soviet Union in the region. Real purpose of Türkiye was the reclaiming of the Kerkuk and Musul where stay in Misak-ı Milli borders in the eyes of Turks. In this studying, first of all it will be mentioned Iraqi Revolution, after that it will be aimed to contribute to the literature by evaluating Türkiye's intervention plans in Iraq in the light of new documents.

Keywords: Iraq, Musul, Democrat Party, Misak-ı Milli, The US, Türkiye.

1.Giriş

14 Temmuz 1958 Irak İhtilali ve Türkiye'nin Irak'a müdahale tasarılarını irdeleyen bu makale literatürde halen cevaplanmamış ya da dağınık olarak bulunan belgelerin ve bilgilerin toparlanarak akademik bir makale içerisinde bazı sorunsallara cevaplar aramak için hazırlanmıştır. Bu sorunsallardan en önemlisi Türkiye'nin Irak'a müdahale etme amacının ne olduğu sorusudur. Son yıllarda ABD arşivlerinde araştırmacıların kullanımına açılan belgeler bu soruya verdiğimiz cevabı değiştirecek nitelikte bilgiler içermektedir. Bu nedenle konunun tekrar ele alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Makale içerisinde belgelerden elde edilen bilgilerden yola çıkarak,

Türkiye'nin Irak'a müdahale etme tasarısının Bağdat Paktı üyesi olan Irak'ta müttefik Irak Krallığı yönetimini yeniden meydana getirmek olmadığı görülmektedir. Makalede ortaya atılan hipotez, Adnan Menderes Hükümeti'nin Soğuk Savaş'ın Orta Doğu'da yarattığı hegemonya yapısından yararlanarak Mîsâk-ı Millî sınırları içerisinde görülen Musul ve Kerkük'ün geri alınması amacıyla Irak'a müdahale etmek istediğidir. Bu hipotez, Batı arşivlerinden alınan belgeler, Sovyetler Birliği açıklamaları, iç muhalefetin tepkisi ve basında çıkan haberler tarafından desteklenmektedir.

Araştırmanın ilk bölümünde 14 Temmuz 1958 Irak İhtilali'nin sebepleri ve neden gerçekleştiği ile ilgili genel bir perspektif sunulacaktır. Ardından Türkiye'nin Irak'a müdahale süreci tüm yönleri ile değerlendirilecektir. Genel olarak arşiv belgelerinin birincil kaynak olarak kullanıldığı çalışmada kimi yerlerde dönem içerisinde olaylara tanıklık etmiş kişilerin hatıratlarından yararlanılmıştır. Bu noktada ABD Dışişleri Bakanlığının yayınladığı Foreign Relations of the United States Serisi, CIA Arşivi ve Eisenhower Kütüphanesi belgelerinden yararlanılmıştır. İngiliz Dışişleri Arşivi'nde FO/481 ve FO/371 numaralı fonlarda bulunan Türkiye ve Irak ile ilgili bilgileri barındıran belgelere müracaat edilmiştir. Ayrıca Ömer Kürkçüoğlu'nun "Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası", Behçet Kemal Yeşilbursa'nın "Bağdat Paktı", Hüseyin Bağcı'nın "Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar" ve Yaşar Canatan'ın "Türk-İrak Münasebetleri (1926-1958)" adlı çalışmaları kullanılan ikincil kaynakların başında gelmektedir.

2. 14 Temmuz 1958 Irak Askeri Darbesi

14 Temmuz 1958 Irak Darbesi dünya çapında şok etki yaratmış olsa da Irak içerisindeki uzun süreli huzursuzlukların sonucu olarak bir birikim sonucunda ortaya çıkmıştır. Irak muhalefetinin ve halkın rahatsızlıkları, Arap milliyetçiliğin dönüşen yapısı ve yöneticilerin yolsuzlukları nedeniyle 1956 yılının aralık ayında üst kurulu oluşturulan Irak Hür Subaylar hareketinin ordu içerisinde darbe için yaptığı görüşmeler, darbenin yapılacağı zaman üzerinde yaşanan kararsızlıklar nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Ancak oluşumun üzerinde anlaşıldığı noktalar Nuri Said'in halli, cumhuriyetin kurulması ve Nuri

Said ile Abdulillah'ın yargılanmasıydı. Kararsız oldukları tek nokta ise Kral Faysal'ın öldürülüp öldürülmeyeceği üzerineydi.¹ 1957 yılı içerisinde Abdulkerim Kasım ve Abdusselam Arif, Hür Subaylar Hareketi'nin Üst Kuruluna katılarak ordu içerisindeki genç subaylar ile temas kurarak desteklerini artırdılar. Ancak Hür Subaylar Hareketi Irak içerisindeki siyasî partilerden bağımsız ve heterojen olarak kurulmuş bir harekettir. Bu nedenle 1958 yılı içerisinde yaşanan tartışmalarda da darbenin yapılacağı tarih kesin olarak belirlenemedi. 14 Temmuz darbe girişimini harekete geçiren, Lübnan'da Batı yanlısı Kâmil Şamun'a karşı başlayan isyanın Ürdün'e de yansiyebileceği korkusuyla, Kral Hüseyin'in Nuri Said'den askerî destek istemesi olmuştur. Ürdün'e gönderilmek üzere ordunun mobilize edilmesi darbeciler tarafından kullanılmıştır.² Tüm bu hazırlıklardan habersiz olarak 13 Temmuz 1958 günü ABD'nin Irak Büyükelçisi Gallman, Başbakan Nuri Said ile yaptığı konuşmada Irak ordusunun Ürdün sınırında konuşlandığını ve Paşa'nın her an Ürdün'e müdahale edebilecek durumda olmasının etkisiyle rahat bir ruh halinde olduğunu aktarır.³

14 Temmuz 1958 günü Başbakan Nuri Sait Paşa'nın ülkede izlediği siyasî program komünistler, Ba'as Partisi ve destekçileri, İstiklal ve Milli Demokrat Parti gibi milliyetçi ve solcu düşüncelere sahip farklı siyasî grupları General Abdulkerim Kasım'ın başını çektiği muhalif blok altında birleştirerek, darbeye destek vermeye yöneltti. Abdulkerim Kasım, 14 Temmuz 1958 tarihinde bütün gözlerin Lübnan iç savaşına çevrildiği zamanı darbe için ideal bir tarih olarak görmekteydi. 14 Temmuz 1958 günü Irak Kral Naibi Abdulillah ve Nuri Said, Türkiye ve Pakistan Cumhurbaşkanı ile İran Başbakanı'nın katılacağı, 28 Temmuz 1958'de Londra'da toplanacak Bağdat Paketi Başkanlar toplantısı öncesi Lübnan'daki gelişmeleri değerlendirmek için

---

¹ Sabih Ali Galip, **Kıssat Sevret 14 Temmuz ve'l Dubat El 'Ahrar**, Dar'el Cahız, Bağdad 1971, s. 24-29.

² Muhammed Hüseyin Zübeyde, **Sevret 14 Temmuz 1958 fi'l Iraq**, yy., Bağdad 1983, s. 437-439; **Foreign Office, (FO)** 481, Part 12, EQ 1015/208, "The Iraqi Revolution Of July 14, 1958" Michael Wrigth'tan Selwyn Lloyd'a, 22 Ağustos 1958.

³ Waldermar J. Gallman, **Iraq Under General Nuri; My Recollections of Nuri al-Said, 1954-1958**, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1964, s. 200-201.

Ankara'ya gidecekti. Toplantı için ülkeden ayrılmadan önceki gün olan 13 Temmuz 1958'de Bağdat yakınlarındaki Bakuba'da bulunan Abdulkerim Kasım ve Abdusselam Arif, emrindeki 19 ve 20. Tugaylara verdikleri emir üzerine Ürdün yerine Bağdat'a doğru ilerleyerek darbe girişimi başlattılar.⁴ Irak'ta 14 Temmuz 1958 darbesi ile rejim değişikliği yaşandı. Cumhuriyetçi bir rejim kurulurken Kral Faysal, Prens Abdullillah ve Nuri Said darbeler tarafından yakalanarak öldürüldüler.⁵ Darbeyi gerçekleştiren askerler ve destekleyen muhalif siyasetçiler darbenin halk destekli bir devrim olarak görülmesi ve yeni rejime halk desteğinin sağlanması için halkı da darbe girişimine dahil etmiştir.

Irak'ta 14 Temmuz darbesi, Irak halkına Bağdat radyosundan 14 Temmuz 1958 sabahı yayımlanan bildiri ile duyurulmuştur. Bildiri metninde, Irak'ın Arap Devletleri ile kardeşlik içinde ve Irak'ın çıkarlarına uygun olan tüm uluslararası taahhütlere; BM kararlarına uyan bir cumhuriyet olacağı açıklanmıştır. Kralın tüm yetkileri, Abdulkerim Kasım'ın Başkanlığı'nda bir Bakanlar Kurulu'na devredilmiş ve krala ait yetkileri kullanabilecek üç kişilik bir "Egemenlik Meclisi" oluşturulmuştur.⁶

Irak'ta yaşanan darbe girişimi, kalkışmadan habersiz olan ve Bağdat Paktı'nın Müslüman ülkeleri arasında gerçekleştirilecek Bakanlar Kurulu toplantısı için Irak heyetini bekleyen Türk yetkililer üzerinde şok etkisi yaratmıştır. Bu duruma hazırlıksız yakalanan Bağdat Paktı üyeleri için İstanbul toplantısı, Ürdün ve Lübnan'da yaşanan sorunlar ve ABD'nin Bağdat Paktı'na üyeliği ile ilgili konuları konuşmak yerine, Irak'taki rejim değişikliğinin

⁴ 1957-1960 yılları arasında Türkiye'nin Amman Büyükelçiliği'ni yapan Mahmud Dikerdem Nuri Sait Paşa'nın Federal Devlet Başkanı sıfatıyla Ürdün'e yaptığı ziyarette temayüllere aykırı bir biçimde Devlet Başkanı olarak Nuri Said'in Türk Büyükelçiliği'ne geldiğini ve ziyaret sırasında Abdulkerim Kasım'ın Irak içerisinde bazı manevralar yaptığı haberini aldığını belirtir. Nuri Said böyle bir manevranın nedenini bilmese de Abdulkerim Kasım'ın manevralar için izin istediğini, kendisinin en çok güvendiği komutan olduğunu belirttiğini aktarır. Mahmut Dikerdem, **Orta Doğu'da Devrim Yılları**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1972. s. 179-180.

⁵ Doğan Şentürk, **Orta Doğu'da Arap Birliği Rüyası ve Saddam'ın Ba'as'ı**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013. s. 109-110.

⁶ M. Bürkan Serbest, "Bağdat Paktı'nın Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye'nin Rolü" **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.5, S.3, 2016, s. 419.

yaratacağı sorunlar ve Bağdat Paktı'nın yeni askerî rejime yönelik yaklaşımını tartıştığı bir toplantı haline dönüşmüştür. Pakt toplantısında yanıtızsız kalan en önemli sorular arasında yeni rejimin tanınması ve Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılma ihtimali bulunmaktaydı. Türkiye, 14 Temmuz 1958'te olası Lübnan ve Ürdün harekâtlarına hazır olmak için tıpkı Irak'ın Ürdün sınırına asker yollamasına benzer bir biçimde Suriye sınırında devriye hareketlerini artırmış, bazı Türk uçakları Suriye sınırının diğer tarafına geçerek keşif uçuşlarında bulunmuştu.⁷ Mayıs ayının başlarından itibaren Lübnan Cumhurbaşkanı Şamun, Fransa ve İngiltere'den Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Lübnan'ın egemenliğini tehdit etmesi ve Nasır'ın desteklediği güçlerin ülke içerisinde darbe yapması tehlikesi üzerine Lübnan'a askerî olarak müdahale edilmesini istemiştir. Lübnan müdahalesi düşüncesi büyük oranda Irak ve Ürdün'ün bilgilendirilmesi gerekliliği ve Arap ülkelerinde yaratacağı etki bakımından mayıs ayında ABD içerisinde müdahale kararı alınmasına rağmen ertelenmeye başlamıştır.⁸ 14-17 Temmuz sürecinde devam eden görüşmelerde, ABD'nin Lübnan'a müdahalesinin de yarattığı etki ile İran-Pakistan-Türkiye Devletleri ortaklaşa olarak yayınladıkları bildiride Irak darbesinin ve yeni rejimin tanınmadığını deklare etmişlerdir. Metinde darbenin aynı zamanda Bağdat Paktı'nı da hedef aldığını belirterek, ABD'nin Lübnan müdahalesinden duyulan memnuniyet belirtilmiştir.⁹ Ayrıca Bağdat Paktı'nın aynı güçle ve destekle üç ülke tarafından destekleneceği kararlaştırılmıştır. Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu üç ülkenin müşterek tebliğinin ardından basından gelen, Irak'ın Bağdat Paktı'ndaki durumu ile ilgili sorulara: “Bize göre yeni bir Irak Hükûmeti bahis mevzuu değildir. Bugünkü günde Irak-Ürdün Federasyonu'nun Reisi Kral Hüseyin'dir ve meşru hükûmeti de Kral

---

⁷ Huzeyfa Zeydan Halaf, **Siyaset Türkiyet'il Hariciye Tucah Suriye 1958-1973**, El Ma'hedel Ali Lil Dirasat es-Siyasiyat ve'l Duveliyeye fi Mustansiriya, Bağdat, 2004, s. 70-73.

⁸ Dwight D. Eisenhower, **Papers as President of the United States, 1953 – 1961**, Dwight D. Eisenhower Diary, 1953 – 1961, Memorandum for Record of a Meeting with President Eisenhower, 5/15/1958.

⁹ Mustafa Bostancı, Erdem Karaca, “Bağdat Paktı'na Etkisi Bakımından 1958 Irak Askerî Darbesi,” **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 14, S. 27, 2018, s. 135-137.

Hüseyin'in idaresi altındaki hükûmettir.”¹⁰ diyerek Irak'ta ilan edilen yeni rejimi tanımadığını vurgulamıştır.

Görüşmelerde belirtildiği üzere Irak'ta yaşanan darbe Batı'nın Orta Doğu'daki çıkarlarının sona ermesi anlamına geliyordu. İsrail, Nasır destekçisi Arap ülkeleri arasında daha da yalnızlaşmıştı. Lübnan ve Ürdün rejimlerinde de Nasır destekçisi askerî oluşumlar tarafından yönetimin alaşağı edileceği endişesi üzerine ABD ve İngiltere daha önce Irak'ın da içerisinde olduğu planları hızlandırarak, Ürdün'de Kral Hüseyin'in ve Lübnan'da Kamil Şamun'un isteği üzerine bu ülkelere askerî müdahale başlattı.¹¹ 14 Temmuz 1958 sabahı Başkan Eisenhower yaptığı açıklamada, Lübnan ve Ürdün'ün bölgedeki ilerleme ve istikrarın merkezi olan ülkeler olarak kabul edildiği bu nedenle korunacağını belirtti.¹² 15 Temmuz 1958'de Lübnan'a 3.500 Amerikan askerî gönderilmiştir. 17 Temmuz tarihinde ise İngiltere, Ürdün yönetiminin isteği üzerine ülkeye iki tabur asker göndermiştir.¹³

Sovyetler Birliği 14 Temmuz 1958 tarihinde başlayan Lübnan'a Amerikan müdahalesi öncesinde bizzat Krusçev'in duyurduğu bir bildiri yayınlayarak, Lübnan'a herhangi müdahale durumunda nükleer silahları kullanacağını duyurmuştur. Ayrıca 16 ve 18 Temmuz tarihli iki bildiri de, ABD ve İngiltere birliklerinin Ürdün ve Lübnan'dan Irak'a müdahalede bulunmalarını kabul etmeyeceği bildirilmiştir. Ürdün'ün Irak sınırına gelen birliklerinin geri çekilmesi çağrısında bulunmuştur.¹⁴ Irak İhtilali verilen örneklerde görüldüğü üzere küresel hegemonya mücadelesi dahil olmak üzere bölgesel dengeleri sarsarak, ülkelerin hamle yapmasına neden olmuştur. Bu hamleler arasında Türkiye'nin Irak'a askerî müdahale seçeneği de bulunmaktaydı.

---

¹⁰ Mustafa Bostancı, Erdem Karaca, **a.g.m.**, s. 137-138.

¹¹ **FRUS**, 1958–1960, Lebanon And Jordan, Volume XI, no. 175. “Memorandum for the Record of a Meeting, Department of State”, Washington, 15 Temmuz 1958.

¹² Dwight D. Eisenhower, **a.g.e.**, s. 269.

¹³ **FRUS**, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII, no.20, “Editorial Note”

¹⁴ Abdurrezak el-Hasani, **Tarih'ül Vüzerat'ül İrakiyye**, 9.Cilt, Matba'a'tul İrfan, Seyda 1969, 102-105.

3. Türkiye'nin Irak'a Müdahale Seçeneği

Irak Darbesi'nin 14 Temmuz 1958'de gerçekleşmesi Türkiye'nin dış politikasını etkilediği kadar iç politikasını da etkilemiştir. Irak darbesi ve Lübnan müdahalesine kadar Adnan Menderes'in Orta Doğu politikası büyük oranda muhalefet tarafından desteklenirken, Lübnan müdahalesinde İncirlik üssünün ABD tarafından kullanılması ilk kez hükûmetin dış politikadaki tercihlerinin eleştirilmesine neden oldu.¹⁵ 14 Temmuz günü 17.50'de Başkan Eisenhower dışişleri ve ulusal güvenlik danışmanları ile Orta Doğu'daki krizleri tartışmak için toplanmıştır. CIA'nın başındaki Allen Dulles'in Irak'taki durum hakkında bilgi verdiği toplantıda, Dışişleri Bakanı Foster Dulles, ABD'nin Lübnan müdahalesi olursa her ihtimalde Türkiye'nin de Irak'a müdahale edeceğini öne sürmüştür. Ancak Irak'ın İngiltere etki bölgesinde olması nedeniye ABD'nin Irak'a müdahale edemeyeceğini belirtmiştir.¹⁶

Irak'taki devrimin ilk saatlerinden itibaren bölgedeki neredeyse tüm ülkeler ve ABD, İngiltere, SSCB üçlüsü olayları takip edip Irak içerisinde yaşananlar ile ilgili doğru bilgi almak için çabalamışlardır. Henüz 14 Temmuz günü gece yarısında Amerika'nın Tel Aviv Büyükelçisi Lawson, Başbakan Ben-Gurion tarafından acilen evine çağırılmıştır. Başbakan Büyükelçi'ye Irak'ta yaşanan darbenin tüm Orta Doğu'yu tehlikeye atacağını, henüz darbenin ilk saatlerinde Türkiye ve İran'ın eğer ABD desteklerse birkaç gün içerisinde Irak'taki isyancıları bastırabileceğini belirtmiştir. Ayrıca halen vakit varken harekete geçilmesini istemiştir.¹⁷ Yine gün içerisinde ABD'li uzmanlar

---

¹⁵ George S. Harries, **Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective, 1945-71**, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Stanford 1972, s. 73.

¹⁶ **Foreign Relation Of United States, (FRUS)**, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII, No. 109. “Editorial Note”, 14 Temmuz 1958, “Memorandum by Goodpaster, July 16; Eisenhower Library, Whitman File, Eisenhower Diaries) Goodpaster's account is printed in volume XI,”, ss. 211–215.

¹⁷ **FRUS**, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII, No 114, “Telegram From the Embassy in Israel to the Department of State” Tel Aviv, 15 Temmuz, 1958. 15 Temmuz tarihinde İsrail'in Ankara'daki askeri ataşesi Albay Maççal Türkiye Savunma Bakanlığı'na giderek Lübnan ve Ürdün ABD tarafından koruma altına alındığını İsrail'in Suriye ve Mısır birlikteliğini bozmaya çalıştığını, Türkiye ve İran'ın ise Irak'a

tarafından Foster Dulles'e verilen raporda Türkiye'nin Irak'a müdahale edebileceği, ancak ABD desteği olmadan Irak'a müdahaleye kalkışmayacağı belirtilir.¹⁸ Amerika'nın Amman Büyükelçisi tarafından Ürdün Kralı Hüseyin'e yöneltilen Türkiye'nin Irak'a müdahalesi durumunda tepkisinin ne olacağı sorularına yanıt olarak kral, resmen Türkiye'nin Arap topraklarına girmesini kınayacağı cevabını verse de pratik olarak böyle bir müdahalenin karşısında olmayacağı imasında bulundu.¹⁹

14 Temmuz 1958 günü Türkiye'nin Irak Büyükelçisi Behçet Türkmen doğrulanmamış bilgilere dayanarak ve darbe destekçisi hareketleri yanlış yorumlayarak, halk arasında Irak'taki darbe girişimine karşı hareketlerin bulunduğunu Ankara'ya raporlamıştır. Rapor ile Türk basını 15 Temmuz'da Irak'ta darbe karşıtlarının ve krallık yanlısı askerlerin tüm Irak boyunca harekete geçtiği haberleri ile dolmuştu.²⁰ Türkiye'nin Irak darbesi sürecinde Irak'a müdahale etme isteğini doktora tezinde tartışan Ara Sanjian'a göre bu haberler ve raporlar Türkiye'nin hüsnükuruntusundan kaynaklanmaktadır. Sanjian, Irak'taki azınlıkların Irak'a bağlılığının Haşimî ailesinin Hz. Muhammed soyundan olmasından kaynaklandığı bu yüzden Krallığın yıkılması ile isyan edecekleri görüşüne karşı çıkar.²¹ Türkiye'nin Irak Büyükelçiliği tarafından gönderilen doğrulanmamış bilgiler ile hareket eden Adnan Menderes, Bağdat Paktı toplantısında Irak, Pakistan ve İran'a, Irak'a

---

müdahale ederek eski rejimi tekrar iktidara getirmesini tavsiye eder. Yaşar Canatan, **Türk-Irak Münasebetleri (1926-1958)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 150.

¹⁸ **Eisenhower Library, White House Office Files, Staff Secretary Records, International File, 1958**, "Iraqi Coup, Effects in Middle East." Effects in Middle East. Secret. Dulles prepared these notes for use in a 2:30 p.m. White House meeting with congressional leaders.

¹⁹ **FRUS**, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII, No 111. "Telegram From the Embassy in Jordan to the Department of State", Amman, 14 Temmuz 1958.; Mahmud Dikerdem anılarında Türkiye, İran ve Pakistan'ın Ürdün Kralını destekleyen mesajını teslim etmek için Kral Hüseyin'in yanına gittiğimde kendisinin Nasır güçleri ile tek başına mücadele edemeyeceğini Türkiye ve İran'ın Irak'a askerî müdahalesinin her şeyi halledeceğine inandığını aktarır. Dikerdem, **a.g.e.**, s. 183.

²⁰ **FO 371/134199/VQ1015/68 & 68(A)**, HM Consul-General, Istanbul to Foreign Office, 15 Temmuz 1958.

²¹ Ara Garabed Krikor Sanjian, **Turkey And Her Arab Neighbours 1954-1958**, ProQuest LLC, Ann Arbour, 2017. s. 221.

ortak müdahale etme önerisini sunsa da iki ülkenin isteksizliği, Türkiye'nin müdahale tasarısında tek başına kalmasına yol açmıştır.²²

Tüm bu süreçte bölge ile ilgili yanlış bilgi alan yalnızca Türk tarafı olmamıştır. 17 Temmuz 1958'de ABD Dışişleri Bakanlığı'nı bilgilendiren ABD istihbarat yetkilileri de Irak'ın Kuzeyi hariç Irak'ta darbeye herhangi bir direniş olmadığını aktarırlar.²³ Irak'ın kuzeyinde yaşayan yerli halkların Irak yönetimine mesafeli oluşu hem Türk tarafının hem de İngiltere ve ABD'li yetkililerin zihninde yeni hükûmete karşı bir hareketlenmenin kuzey bölgelerinde yaşanmasının daha olası olduğu düşüncesini doğurmuştur. Amerika ilk hamle olarak İran ve Türkiye'nin güvenliğini artırmak ve rahatlatmak için iki ülkedeki askerî birliklerini takviye etme kararı aldı. Başkan Eisenhower ile görüşen Dulles, henüz 16 Temmuz'da Irak'a bir ABD müdahalesinin olmayacağını, eğer Irak Bağdat Pakti'ndan ayrılırsa ABD'nin pakta üyeliğinin önünde bir engel kalmayacağını aktarır.²⁴

16 Temmuz'da Başkan Eisenhower ve Foster Dulles'in iştirak ettiği toplantıya katılan Siyasi İşlerden Sorumlu ABD Devlet Müsteşar Yardımcısı Robert Murphy, Türkiye'nin durumu ile ilgili Dulles'e bazı sorular yöneltmiştir. Dışişleri Bakanı Dulles, Türkiye'nin tıpkı Suriye Krizi sürecindeki gibi birkaç gündür sessiz olduğunu ayrıca iki tümen askerinin Doğu sınırına kaydırıldığını ve Suriye sınırının kapatıldığı için Türkiye tarafından Kuzey Irak'a operasyon düzenlenmesinin olası olduğunu belirtir.²⁵ CIA'nın topladığı bilgilere göre Türk ordusunun 14. Süvari Tümeni Suriye sınırında Gaziantep'ten Mardin'e doğru yürüyüşe geçirilmişti. Yine CIA'ya göre ayrıca güney sınırına bizzat Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından özel MAH²⁶

²² FO 371/134212/VQ10344/4, Synonto Laithwaite, 05 Ağustos 1958.

²³ FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII, No. 121 “Memorandum From the Director of Intelligence and Research (Cumming) to the Under Secretary of State (Herter)” Washington, 17 Temmuz 1958.

²⁴ FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII, No.22, “Memorandum of Conference With President Eisenhower” Washington, 16 Temmuz 1958.

²⁵ FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII, No.22, “Memorandum of Conference With President Eisenhower” Washington, 16 Temmuz 1958.

²⁶ Milli Emniyet Hizmeti ya da kısaca MEH/MAH 06 Ocak 1926'da kurulan ve 22 Temmuz 1965 yılında isim değiştirerek Milli İstihbarat Teşkilâtı ismini alana kadar Türkiye'nin resmî

görevlileri, Musul ve Kerkük bölgesindeki aşiretlerin Türkiye'nin olası Musul operasyonu durumunda tutumlarının ne olacağını öğrenmek için gönderilmiştir. Ancak sonuç olarak Türkiye'nin ABD'nin izni olmadan harekât yapmayacağı raporda belirtilmiştir.²⁷ Behçet Kemal Yeşilbursa İngiliz Arşivleri'nden elde ettiği bilgiler ışığında Adnan Menderes'in Irak'ta devrimi bastırmak için dört tümen askerin Irak'a gönderilebileceğini İngiliz yetkilere deklare ettiğini aktarır.²⁸

Son zamanlarda araştırmacılara açılan belgeler ışığında, tüm bu hareketlilik ve hazırlıklara bakarak, Türkiye'nin Irak'a müdahale blöfü yaptığı kanısı çürümektedir. Dışişleri Bakanı Zorlu müdahale konusunda ısrarını sürdürerek, 17 Temmuz'da İstanbul'da Türkiye'nin Irak'a operasyon düzenlemek istediğini Amerikalı yetkililere deklare etmiştir. Görüşmede Amerikalı yetkililerden ne gibi garantiler verebileceğini açıkça sorduğu, İngiliz belgelerinde kayıt altına alınmıştır. Yine aynı gün Adnan Menderes, Rusların Irak'a gelmesi durumuna karşı Türkiye'nin erken davranarak Irak'a müdahale edeceğini belirtir. Menderes ayrıca ABD'yi askerî bir maceraya sokmak istemediklerini ancak Türkiye'nin Musul bölgesine müdahale etmek için moral, malzeme ve hava desteği isteyebileceklerini belirtmiştir.²⁹

Türkiye'nin yapmayı planladığı Irak operasyonunun genel şemasına bakıldığında Türk tarafının savunduğu üzere Irak'ın komünistlerin eline geçmesi ve Ruslar tarafında çevrilme düşüncesine karşı Bağdat yönetiminin değiştirilmesinin amaçlanmadığı görülmektedir. Türkiye, ABD'den yalnızca Irak'ın kuzey bölgesindeki Kerkük-Musul hattı ile ilgili destek istemiştir. ABD yetkilileri de Türkiye'nin olası operasyonunun hedefinin Kuzey Irak olacağını belirtmektedirler. Adnan Menderes ve Celal Bayar'ın Irak'ta darbenin

---

istihbarat/casusluk kurumuydu. <https://www.mit.gov.tr/kronoloji.html>, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2021.

²⁷ **New London Embassy OF The US Archive, (NLE)**, The Eisenhower Presidential Library, "Special Handling Note" s. 6; Egemen Bezci, Nicholas Borroz, "CIA FILES: The CIA and a Turkish Coup", <https://stratejikguvenlik.com/2020/03/01/cia-files-the-cia-and-a-turkish-coup/> Erişimi Tarihi: 19 Mayıs 2022.

²⁸ Behçet Kemal Yeşilbursa, **Bağdat Pakı**, Vakıfbank Yayınları, 2019, s.317.

²⁹ **FO**, 371/133919/VB1072/176, Bowker to Lloyd, 25.7.58., **FO** 371/133823/V1078/12G, 'Record of a Conversation between Lloyd and Dulles', 18.7.58; Sanjian, **a.g.e.**, s. 224-225.

yaratacağı karmaşa içerisinde Sovyetler Birliği tarafından çevrenme tehlikesini bertaraf etme argümanını kullanarak, ABD'nin desteğini alıp Irak'ta Türklerin yoğunlukta olduğu Musul ve Kerkük bölgesini kontrol altına alma isteği harekât planlarına bakıldığında daha makul bir açıklama olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece harekâtın ilk hedefi Sovyetler Birliği güçleri tarafından çevrenme tehlikesini ortadan kaldırmak olurken, harekâtın ikincil hedefi Irak'ın kuzeyinin Türkiye tarafından kontrol edilmesi olmaktadır.

Demokrat Parti Dönemi'nde Türkiye'de Institute of Current World Affairs adına görevli olan ve Chicago Daily News gazetesinde yazan, daha sonra MIT'de öğretim üyeliği yapan Richard D. Robinson 1963 yılında kaleme aldığı “The First Turkish Republic” adlı eserinde Türkiye'nin Irak'a operasyon düşüncesinin Irak'ta rejim değişimi amacının çok ötesinde olduğunu şöyle belirtir:

“Bazı Türkler halen Menderes'in Irak'a müdahale kararlılığından geri dönmemesi gerektiğini düşünüyorlar. 1960 yılında bazı Iraklı Araplar da konuşmalarımızda aynı görüşü savundular. Türkiye Irak'a müdahale ederek Pers Körfezi'ne giden yolu kontrol altına alacak, aynı zamanda büyük bir Türkçe konuşan nüfusun yaşadığı, uzun süreli direnişten sonra İngiltere'ye 1926 yılında bırakılan Irak sınır bölgesinde önemli petrol rezerv bölgesi olan Musul'u da ele geçirecekti.”³⁰

Yazar, Irak'ta komünizm destekli darbenin Türkiye'nin müdahale edebilmesi için çok açık bir fırsat sunduğunu belirtmektedir. Ancak yazarın Türkiye'de destekçileri olduğunu belirttiği müdahale tasarısı iç politikada muhalefet tarafından “maceracı politika” olarak nitelenmiştir. 2 Ağustos 1958 tarihinde İsmet İnönü basın mensupları ile gerçekleştirdiği toplantıda Menderes'in Irak'a müdahale yapmak niyetinde olduğunu memleket içi ve uluslararası müttefik yayınlarca doğrulandığını belirterek, bu “maceracı politika”nın engellenmesi için gereken tüm araçları kullandıklarını aktarır.

---

³⁰ Richard. D. Robinson, **The First Turkish Republic: A Case Study in National Development**, Harvard University Press, Cambridge, 1963, s. 187.

İnönü'ye göre Irak'taki yeni idareye hiç beklemeden karşı çıkılması doğru değildir. Dolayısıyla sonuçları düşünülmeden ve ülkeye vereceği zarar bilindiği halde böyle bir müdahaleye girişilmemelidir.³¹

1950'li yıllarda Demokrat Parti'nin Irak ile yakınlaşması Irak'ın Kuzeyinde yaşayan 600.000'e yakın Türk'ün Irak İhtilali'ne kadar görmezden gelinmesine yol açmıştır. Menderes yönetimi 1926 Ankara Antlaşması'ndan doğan hakları nedeniyle petrolden alması gereken payın bir kısmından da vazgeçmişti. Bu tavizler Bağdat Paktı'nın yarattığı ittifak ruhunun devam etmesi için verilmiştir.³² Ancak Irak İhtilali sonucu Batı yanlısı ve Türkiye'nin müttefiki olan Irak Krallığı'nın yıkılması, Türkiye'nin daha önce görmezden geldiği bazı konularda daha yüksek sesler çıkarmasına neden olmuştur. Bu ihtimaller Batı ittifakı içerisinde de tartışılmaktaydı.

İngiltere'de Ortak İstihbarat Komitesinin İngiliz Kabinesi ve hükümet için hazırladığı Irak rejiminin çöküşünün ardından yaşanabilecek olan gelişmelerin değerlendirildiği belgelerde eğer Batı tarafından Irak'a aktif bir müdahale olmazsa, Türkiye'nin Irak'taki Türk azınlığı korumak için Irak'ın kuzeyine müdahale edebileceği belirtilir.³³ Irak İhtilali'nin başarılı olması ve ülkede sükûnetin sağlanmasının ardından süreci değerlendiren İngiliz uzmanlar şu hususları belirtir:

“Temmuz'daki Irak devrimi sırasında, Türkiye eski rejimi yeniden kurmak için askeri müdahalede bulunmayı ciddi olarak düşündü. Ancak Irak'taki yeni durumda, Nasır yanlısı bir rejimin iktidara gelmesinin kendisine müdahale etme sebebini vereceğini ve ABD'nin desteğini almadan bunu yapmasının pek mümkün olacağına inanmıyoruz. Komünist kontrollü bir rejimin iktidara gelmesinin muhtemelen doğrudan müdahale için herhangi bir fırsat sunmayacak şekilde gerçekleşeceğine daha önce işaret etmiştik. Bu nedenle, Türkiye'nin askeri müdahalesinin ancak

³¹ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam, C. 3**, Remzi Yayınevi, 1988, İstanbul, s. 333-334.

³² Hikmet, Uluğbay, **İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Petropolitik**, De Ki Basım Yayım, İstanbul, 2008, s. 450-458. Cahit Kayra, **38 Kuşağı Anılar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 137-152.

³³ **Cabinet Papers, (CAB)**, 158/34, Reference J.I.c. (58)114, 5 Aralık 1958, s. 213.

Irak'ta kaos olması durumunda muhtemel olduğuna inanıyoruz. Türkler böyle bir durumda Irak'a müdahale edebileceklerine inanıyorlar. Eğer Irak'taki Türk toplumu saldırıya uğrarsa, Türkiye içerisinde şiddetli bir tepkinin harekete geçilmesi için hükümet üzerinde ağır baskı oluşturması tehlikesi de var.”³⁴

İngiliz uzmanlar, ayrıca Irak'a Türkiye'nin tek taraflı müdahale etmesinin Sovyetler Birliği tarafından ciddi bir reaksiyonla karşılanacağından bahsetmektedirler. Bu durumun küresel bir savaş yaratma riskini çok artıracığı belirtilir. İhtilal sonrasında, İngiltere'nin isteği ve arzusu Irak'ın petrol arzının devam etmesini sağlamak, Abdulkerim Kasım'ın liderliğindeki yeni Irak Cumhuriyeti'ni ise belirli bir zaman sonra Nasır etkisinden kurtarmak noktasındaydı. Bu nedenle Türkiye'nin Irak'a operasyonuna karşı çıkmıştır.³⁵

Bu belgeye paralel biçimde Mustafa Bostancı'nın *Irak'ta Monarşinin Sonu* adlı eserinde paylaştığı ve 18 Temmuz 1958'de İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Washington'a gönderilen yazıda Türkiye'nin Irak'a müdahalesinin Bağdat'a ulaşarak rejimi değiştiremeyeceği, ancak Irak'ın kuzeyinin ele geçirilebileceği belirtilmiştir. Bu durum ise İngiliz Dışişleri'ne göre Sovyetler Birliği askerini bölgeye çekme tehlikesi taşıdığı için İngiltere'nin çıkarlarına aykırı görülmüştür.³⁶

---

³⁴ CAB, 158/34, Reference J.I.c. (58)114, 5 Aralık 1958, s. 214.

³⁵ 1954 yılında Bağdat Paketi'nin kuruluş aşamasında Irak'ı ziyaret eden heyet üyelerinden olan Dr. Burhanettin Onat, Adnan Menderes'e gönderdiği Irak'ın durumu ile ilgili yazısında şu hususları belirtir: "...Bugün için ve yarın için bu hava İngiltere ve Mısır'dan esecek rüzgâra göre değişebilir. Hükümet heyetinin hepsi İngilizlerin adamıdır. Bir gün Irak'ın katı bir istiklal hareketine karşı İngilizler Musul petrollerini elde tutabilmek için bir Kürdlük istiklalini hatırlamakta ve bunu bir koz olarak ellerinde tutmak istemektedirler..." Bu notlarda da görüldüğü üzere İngiltere için petrol istihsalinin sağlanması Irak Devleti'nden ya da hükümetin Sovyet yanlısı, sosyalist olmasından çok daha önemlidir. Ferruh Kayalan, "1955 Bağdat Paketi Öncesinde Antalya Milletvekili Burhanettin Onat'ın Irak Seyahati ile İlgili Başbakan Adnan Menderes'e Gönderdiği Rapor (1954)", **Middle East International Conference On Contemporary Scientific Studies-V**, (Ankara 27-28 Mayıs 2021). Ankara: Vol.2, ss. 349-361.

³⁶ Mustafa Bostancı, **Irak'ta Monarşi'nin Sonu (1958 Irak İhtilali)**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2020, s. 262.

Türkiye'nin hem İngiltere hem de ABD'ye Irak'a müdahale edilmesi için yaptığı baskı 18 Temmuz 1958 tarihinde Amerikan Başkanı Eisenhower ve İngiltere Dışişleri Bakanı Lloyd George'un da katıldığı Washington görüşmesinde ele alınan konuların başında gelmektedir. Görüşme ile ilgili Amerikan Dışişleri Bakanlığı belgesinin halen gizliliği kaldırılmadığından elimizde ancak İngiltere tarafının kaydettikleri bulunmaktadır.

Görüşmeye katılan ABD Yakın Doğu, Güney Asya ve Afrika İşlerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı William Rountree'ye göre Türkiye operasyon yapma konusunda çok kararlı olmasa da blöf yapmamaktadır. Rountree, Suriye Krizi'ndeki tavırlarına bakılırsa bu harekât düşüncesinin Menderes ve Zorlu'nun askerî düşünce biçimine uygun olduğu savunur. Görüşmeye katılan her iki taraf da Irak halkının Bağdat Paketi'ne ve Türkiye'ye yönelik şüpheli yaklaşımı nedeniyle müdahaleye karşı çıkacağını düşünmekteydi. İki ülke yetkilileri, Irak içerisinde henüz darbeye karşı bir halk hareketinin olmamasını hesaba katarak Türkiye'nin müdahalesine halkın karşı çıkma ihtimalini yüksek görerek operasyonun başarılı olma şansının düşük olduğunda hemfikir gözükmektedir. Operasyon nedeniyle Irak'a Sovyetler Birliği askerlerinin gelme ihtimali ayrıca iki tarafı Türkiye'yi operasyon için cesaretlendirmeme noktasında anlaşmaya itmiştir.³⁷ Amerika tarafının izlemek istediği rota, Türkiye'nin ABD'nin onayı olmadan hareket etmeyeceğinden emin olarak Foster Dulles'in görüşme sırasında belirttiği üzere Suriye Krizi sırasında da uyguladıkları gibi Türk tarafına yeşil ışık yakmamaktır. Ancak müdahaleye karşı çıkararak sürecin Türkiye üzerindeki olası etkileri nedeniyle ABD'nin suçlanmasını engellemek için açıkça karşı çıkılmayacaktı.³⁸ Yine Dulles'e göre Washington, Ankara'nın hissettiği güvensizliği daha fazla destek vererek giderecekti. İki taraf böylece Irak'ın yönünün ne olacağının beklenmesi ve hareket edilmemesi konusunda anlaşarak görüşmeyi sonlandırmıştır.

³⁷ Ara Garabed Krikor Sanjian, **Turkey And Her Arab Neighbours 1954-1958**, ProQuest LLC, Ann Arbor, 2017, s. 226.

³⁸ Sanjian, **a.g.e.**, s. 226-227.

Görüşme esnasında Rountre'nin vurguladığı üzere Irak operasyonu planı Türkiye'nin tüm kademeleri ile içerisinde olduğu bir plan dahilinde gelişmemiştir. Bu görüşü doğrular biçimde 20 Temmuz 1958'te ABD'yi ziyaret eden yeni Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes Allen Dulles'e: "Türkler tarafından Irak'a yapılacak bir müdahale çılgınlık anlamına gelmektedir." diyerek, Türkiye'nin Irak'a müdahale etmeyi düşünmediğini açıkça belirtmiştir.³⁹ Yine 1958 yılı boyunca Türkiye'nin Dışişleri Sözcülüğünü yapan İsmail Soysal "1955 Bağdat Paktı" adlı makalesinde Türkiye'nin Irak'a müdahalesi ile ilgili şunları belirtir:

"O sırada Dışişleri sözcülüğü yapıyordum. Soruşturdum, bunların aslı yoktu. Ama yalanlamaya da gerek görülmedi. Gerçi Menderes'in çok sıkı ilişkiler sürdürdüğü Nuri Said'in öldürülmesinden duyduğu derin acı, ayrıca kurulmasında büyük emeği geçen Bağdat Paktı'nın, Irak ayrılınca, ne olacağı konusundaki kaygıları biliniyordu. Ama Irak'a bir müdahaleyi meşru kılacak bir gerekçe yoktu. Bu bir komünist darbesi değildi. Öyle sayılsa da Bağdat Paktı'nın kalan dört üyesi ve ABD'nin topluca karar vermeleri gerekecekti ki, böyle bir şey söz konusu olmamıştı."⁴⁰

Müdahale sürecinin Adnan Menderes, Celal Bayar ve Fatin Rüştü Zorlu'nun çerçevesini belirlediği bir plan olduğu, alt kademelerin bilgisinin olmadığı bugün daha net anlaşılmaktadır. 23 Temmuz 1958 tarihli CIA raporunda Türkiye'nin savaş başlatmanın eşliğinde olduğu ve müdahale için istekli gözüktüğü belirtilir. Ancak dönemin Savunma Bakanı Ethem Menderes'in Türkiye'nin müdahalesini uygulanabilir bulmadığı eklenir.⁴¹ Ethem Menderes'in ABD ziyaretinde 20 Temmuz tarihinde sarf ettiği operasyonun çılgınlık olacağı düşüncesine karşın 22 Temmuz'da Türkiye Genel Kurmay Başkanı İbrahim Feyzi Mengüç tarafından ABD Ordu

³⁹ **FRUS**, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII, No.26. "Memorandum of Conference With President Eisenhower" Washington, 20 Temmuz 1958.

⁴⁰ İsmail Soysal, "1955 Bağdat Paktı" **Bellekten**, C. 55, S. 212, 1991, s. 219.

⁴¹ **Central Intelligence Association Archive, Amerikan Merkezi Haber Alma Dairesi Arşivi (CIA), CIA-RDP79R00890A001000030020-1.**

Kurmay Başkanı Maxwell D. Taylor'a Irak ve Suriye'ye Türk ordusu tarafından müdahale edilmesi tasarısı sunulmuştur. Tasarıda Adnan Menderes'in İngiliz belgelerinde kayıt altına alındığı isteklere paralel biçimde, ABD'den malzeme ve hava desteği isteği İbrahim Fevzi Mengüç tarafından sürdürülmekteydi. Ayrıca tasarıda ABD'den acil cevap bekledikleri, 26 Temmuz tarihine kadar cevap almayı umdukları belirtilir. ABD Genelkurmay Başkanı Maxwell D. Taylor konunun politik liderler ile görüşüldüğü ve Türkiye'nin haberdar edileceğini kayda geçmiştir.⁴² Ethem Menderes'in müdahale tasarısından habersiz olması ayrıca Demokrat Parti içerisinde iç çatışmalar ve Adnan Menderes'in Ethem Menderes'e olan güven eksikliği ile alakalıdır.

Türk tarafının Irak'a operasyon ısrarı sürse de ABD müdahale tasarısını açıktan desteklememek ve İngiltere ile birlikte yaşanacak komplikasyonlar sebebiyle Irak içerisindeki gidişatı bekleyerek görmek istemiştir. İki ülkenin harekete geçmek istememesi nedeniyle Türk tarafında operasyon düşüncesi azalmaya başlamıştır. 26 Temmuz tarihinde açıklama yapan Dışişleri Bakan Vekili Namık Gedik, Ankara'nın komşu ülkelerin iç işlerine karışmak istemediğini belirterek iyi ilişkiler istediğini açıklamıştır.⁴³ Genel kanı olarak 26 Temmuz tarihinde yapılan bu açıklamanın Sovyetler Birliği'nden gelen notalar nedeniyle yapıldığı düşünülmektedir. 18 Temmuz tarihinde Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye gönderilen notada Türkiye, Irak'ta yeni rejime karşı askerî harekâta girişmekle suçlanmaktaydı. Menderes, Amerika ile harekât üzerine karşılıklı görüşmelerin sürdüğü 22 Temmuz tarihinde verilen notaya karşılık Kruşçev'e gönderdiği yazıda Türkiye'nin Orta Doğu'da krizi artıracak bir harekete girişmeyeceğini belirtmiştir.⁴⁴ Ancak, 24 Temmuz 1958 tarihli memorandumda, Sovyetler Birliği Menderes'in açıklamasına rağmen Türkiye'nin Irak'a karşı askerî harekât yapmak için hazırlandığını öne sürmekteydi. Sovyetler Birliği aldığı istihbarat bilgisi dahilinde tüm taraflardan elde edilen bilgiler ışığında Türkiye'nin harekât için

⁴² NLE, -153-002-4-1-3, "Memorandum For The Joint Chiefs Of Staff", Situation Report no.10, 23 Temmuz 1958, s. 2-3.

⁴³ Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası**, s. 133.

⁴⁴ Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, METU Press, 2001, Ankara, s.100.

hazırlanmaya devam ettiği ve Irak'a müdahale için Kral Hüseyin'in yapacağı müracaatın bahane olarak kullanılacağını ancak Sovyetler Birliği'nin uyarıları nedeniyle ABD ve Türkiye'nin harekâtın yapılması konusunda henüz anlaşma sağlayamadığını belirtmektedir.⁴⁵

Sovyetler Birliği'nin memorandumunda da görüleceği üzere Türkiye'nin 26 Temmuz'da ilan ettiği Irak ile iyi ilişkiler istendiğine yönelik açıklama, Sovyetler Birliği'nin tepkileri nedeniyle değil, ABD'ye 26 Temmuz 1958 tarihine kadar cevap verilmesi için tanınan süreçte ABD'nin harekâta yeşil ışık yakmamasından ileri gelmektedir. Dolayısıyla Menderes yönetiminin Irak'ta ortaya çıkan durumdan yararlanmak için ABD'ye başvurduğu gözükmektedir. Adnan Menderes, Sovyetler Birliği'ne Türkiye'nin Irak'a müdahale etmeyeceğini ilan ettiği gün, ABD Genelkurmay Başkanlığı'na Türkiye Genelkurmay Başkanı tarafından harekât taslağı sunulmuştur. Kral Hüseyin ile de temasa geçildiği belgelerde sabit olduğu hesaba karıldığında Sovyetler Birliği'nin aldığı istihbarat bilgilerin Batı arşivlerindeki belgeler ile örtüştüğü görülmektedir.

Irak'a yapılacak müdahalenin ayrıntıları ve Adnan Menderes, Celal Bayar ve Fatin Rüştü Zorlu'nun Irak'a müdahaleyi onaylamalarının arkasındaki temel motivasyonun ne olduğu sorusu halen cevaplanmamış olarak kalmaktadır. Türk yönetiminin operasyon ısrarının arkasında Irak'ın komünizm etkisine girmesini ve Sovyetler Birliği tarafından çevrilme tehlikesini engellemek isteği mi yoksa Irak'ın kuzeyini ele geçirme arzusu mu olduğu Türk Dışişleri Bakanlığı'nın belge tasnif süreci sona erip, Irak ile ilgili diplomatik belgeler araştırmacıların hizmetine sunulduğunda daha iyi anlaşılacaktır. Ancak bugünkü durumda ABD, İngiltere ve Türkiye'den resmî belgeler, Iraklı ve Türk yöneticilerin hatıratları ışığında Ankara'nın Bağdat'ı ele geçirip rejim değişikliği denemek yerine yalnızca Irak'ın Kuzeyine odaklandığı çapraz okuma ile ortaya çıkmaktadır.

ABD, İngiltere ve Iraklı yetkilere paralel olarak Yassıada mahkemelerinde yargılanan Demokrat Partili Bakanlardan Hayrettin

---

⁴⁵ Kürkcüoğlu, a.g.e., s. 137.

Ekmen'in notlarına göre de Başbakan Menderes, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Fatin Rüştü Zorlu Irak'a karşı harekete geçilmesi teklifini kabul edip, Genelkurmay Başkanı'na harekât planı hazırlatmışlardır. Yine Ekmen'e göre Türkiye'nin kaderini etkileyen önemli bir karar olmasına rağmen Kabine üyelerine haber dahi verilmemiştir.⁴⁶ Ekmen'in notlarının doğru olduğu, 20 Temmuz'da Ethem Menderes'in ABD ziyaretinde sarf ettiği sözlerde görülmektedir. Ayrıca Irak'a müdahale düşüncesi ABD ve Türkiye Genelkurmay Başkanları arasındaki harekât planları çerçevesindeki isteklere yansımıştır.

4. Irak Cumhuriyeti'nin Tanınma Süreci

Darbenin başarılı olduğu ve yerel direnişin bulunmadığının yabancı ülkeler tarafından anlaşılmasından itibaren ABD ve İngiltere'nin yeni yönetime bakışı değişmeye başladı.⁴⁷ 23 Temmuz 1958 tarihinden itibaren Irak içerisinde kurulan hükûmette komünizm etkisinin sınırlı kalması ile birlikte İngiltere için Irak, petrol meselesi nedeniyle göz ardı edilemeyecek duruma gelmiştir. Irak'ın yeni rejiminin tanınmasında yaşanacak gecikmelerin bile ülkenin Sovyetler Birliği'ne itilmesi anlamına gelebileceği endişesi nedeniyle rejim ile ilk temaslar kurulmaya başlandı.⁴⁸

Askerî darbenin ilk gününden itibaren Irak'taki yeni düzeni destekleyen ve güçlü bir biçimde savunan bir diğer lider Cemal Abdunasır olmuştur. Irak'ta askerî devrim olduğu haberini Belgrad ziyaretinde alan Cemal Abdunasır, derhal Moskova'ya geçerek Nikita Kruşçev ile görüşmüştür. Burada Irak'taki devrimin Batı ittifakı ve bölge ülkelerinin müdahalelerine karşı desteklenmesini talep etmiştir. Böylece Suriye ve Mısır gibi Arap Dünyası'nın önemli iki ülkesinden ve Sovyetler Birliği'nden destek alan Irak'ta cumhuriyetin ilanı yolunda gerekli diplomatik destek sağlanmıştır.

---

⁴⁶ Haluk Ülman, "Orta Doğu Buhranı", **SBF Dergisi**, C. 13, S.4, 1958, s. 259.

⁴⁷ **FRUS**, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII, No.127, "Memorandum From the Director of Intelligence and Research (Cumming) to the Counselor (Reinhardt)" Washington, 20 Temmuz 1958.

⁴⁸ **FRUS**, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII, No.130. "Memorandum From the Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian, and African Affairs (Rountree) to Secretary of State Dulles", Washington, 23 Temmuz 1958.

Toplantıdan önce Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Bağdat Pakti'nin Lübnan müdahalesini desteklediklerini belirttikleri deklarasyondan ayrı olarak ABD'nin 15 Temmuz'da başlattığı Lübnan müdahalesini desteklediğini ve yapılan müdahaleden memnuniyet duyduğunu belirten bir demeç vermiştir. Ayrıca Türkiye'nin İngiltere'nin Ürdün'e yapacağı bir harekâta askerî olarak katılabileceğini ima etmiştir.⁴⁹ Henüz Türkiye'nin Irak'a yönelik müdahale isteklerinin sürdüğü bir tarih olan 22 Temmuz 1958'te Başkan Eisenhower günlüğüne şu notları kaydetmektedir:

“Şu ana kadar halk kaynaklı hareketlenmeler olması beklentimiz ortaya çıkmamıştır. İsyancılar (darbeyi yapan halk ve askerler) petrol boru hatlarına saldırmamış, bölgede petrol üretimine müdahale etme çabası içinde olmamışlardır. Petrol konusunda İndiana Standart Şirketi'nin kontratına benzer bir kontrat isteyecek olsalar da Batı ile iyi ilişkiler istediklerine dair azımsanmayacak derecede çok gösterge bulunmaktadır.”⁵⁰

23 Temmuz 1958'te Foster Dulles Arap milliyetçiliğine bakış açısında değişikliğe giderek bu hareketi önünde durulamayacak kadar güçlü bir sele benzeterek, koruyabileceğimiz kadarını kurtardıktan sonra geride kalanlara karşı çıkılamayacağını belirtmiştir. Yine Dulles, bu açıklamadan bir hafta sonra Irak'ın Arap milliyetçiliğine kaptırıldığını ancak Lübnan ve Ürdün'ün Batı yanlısı kalmasını sağlayarak sınırların belirlendiğini belirtir.⁵¹ Böylece 1950'li yıllarda Arap milliyetçiliğini Orta Doğu'da karşıt güçler olarak tanımlayan ABD dış politikası, Nasır ve destekçilerini zararsız güç olarak tanımlayarak Orta Doğu'daki başarısızlığı kabullenip bölgeye yaklaşımını değiştirmiştir.

Foster Dulles'in Irak'ta yaşanan darbenin ardından Bağdat Pakti'na ABD üyeliği konusundaki temkinli yaklaşımı başarısızlığın verdiği etkiyle değişmeye başlamıştır. Bakan, Bağdat Pakti'nin etkin olduğu süreç boyunca

⁴⁹ Oral Sander, **Türk Amerikan İlişkileri (1947-1964)**, s. 228; Bağcı, **a.g.e.**, s. 100.

⁵⁰ Dwight Eisenhower, **Eisenhower Library, Whitman File, Eisenhower Diaries**.

⁵¹ **FRUS**, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII, No. 307-311.

İngiltere'nin pakta ve Kuzey Kuşağı tasarısına dahil olmasına eleştirel yaklaşmış ve başından itibaren Kuzey Kuşağı tasarısına Arap ülkelerinin bölgesel çatışmalar nedeniyle dahil edilmemesini savunmuş olmasına rağmen Başkan Eisenhower ile birlikte İngiltere'nin üyelik kararına karşı çıkmamıştır. Foster Dulles başarısızlığa İngiltere'nin neden olduğunu söyleyerek, Irak'ın Bağdat Paktı'na üyeliğini başından beri istemediklerini bu yüzden ABD'nin asla pakta üye olmadığını belirtmiştir. Ayrıca paktın Irak yönetiminin düşüşüne büyük katkıda bulunduğunu, ülkede eski yönetimi destekleyen çok az asker ve insan olduğu için ülkenin tamamen kaybedildiğini savunur.⁵² Daha önce yapmadığı biçimde Irak'ın Türkiye ve İngiltere ile olan birlikteliğinin doğal olmadığını ve 1956 yılındaki İngiliz-Fransız-İsrail ortaklığı ile gerçekleşen saldırının Irak'ı kendini inkâr etme seviyesine getirdiğini belirtir. ABD'nin Orta Doğu politikasını kardeşi Foster Dulles ile birlikte yönlendiren Allen Dulles ise Bağdat Paktı'nın Arap zihninde emperyalist yapılanma olarak yer ettiği için Irak pakttan ayrılrsa dahi ABD'nin üye olmaması gerektiğini belirtir.⁵³

Yeni Irak yönetiminin ülke içerisinde sükuneti sağlaması ve yeni rejime karşı orta sınıfın bekle-gör durumuna geçerek darbeye karşı çıkmayacağını anlaşılanından sonra Bağdat Paktı ülkeleri, ABD ve İngiltere'nin Irak'ı tanıması gerekliliği ortaya çıktı.⁵⁴ Irak'ın komünizmi değil Bağlantısızlığı tercih etmesi ile birlikte hem İngiltere hem de ABD için ülke içerisindeki çıkarların korunması önem kazanmıştır. Irak'ın Sovyetler Birliği ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden manevi destek alması Irak'ın tamamen Nasır ya da Sovyetler Birliği etkisine girme tehlikesini doğurdu. Abdulkerim Kasım yönetimindeki yeni rejim Batı'dan gelebilecek müdahaleden çekindiği

⁵² **FRUS**, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII, No.25. “Minutes of the Cabinet Meeting” Washington, 18 Temmuz 1958.

⁵³ **FRUS**, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII, No.31, “Memorandum of Discussion at the 373d Meeting of the National Security Council” Washington, 24 Temmuz 1958.

⁵⁴ **CIA-RDP79R00890A001000030020-1**.

için Batı'ya olumlu mesajlar vermiştir.⁵⁵ Bu nedenle beklenildiği gibi Bağdat Paktı'ndan çekilme kararı hemen alınmamıştır.

Bu gelişmeler üzerine 27 Temmuz 1958'de Londra'da toplanan Bağdat Paktı Üye Ülke Başkanları Toplantısı Irak'ın katılımı olmadan gerçekleşmiştir. Toplantıya fiilen katılan Foster Dulles'e hem toplantı esnasında hem de Irak darbesinin ardından gelişen süreçte Bağdat Paktı'na üye ülke yetkilileri tarafından pakta katılım baskısı yapılması, Foster Dulles tarafından Irak'ın halen pakt üyesi iken bu durumun mümkün gözükmediği cevabı ile karşılanmıştır. Irak henüz yeni rejimi güçlendirmeden pakttan ayrılmayı seçmeyince, ABD Bağdat Paktı'na üyelik için Irak'ın ayrılması, İsrail'e taahhüt verilmesi gibi eski bahaneleri tekrarlamaya başladı. Pakta katılan ülkeler aralarında yaptıkları toplantı sonucunda Bağdat Paktı'nın Irak ile ya da Irak olmadan devam etmesi gerektiğine karar vererek, yeni rejimi tanıma kararı almışlardır.⁵⁶ Foster Dulles bu karara temkinli yaklaşmıştır. ABD tarafı Türkiye gibi Irak'a şiddetle müdahale isteyen bir ülkenin bu kararına şaşırılmış olsa da üye ülkeler konferanstan Irak'ın elinde sonunda tanınacağı için tanıma kararının geciktirilmemesi gerekliliği kararı ile ayrılmıştır. Bu karara müteakip Türkiye, İran ve Pakistan Irak'ı tanıyan ilk üç ülke oldu. Bu üç ülkeyi ABD ve İngiltere takip etmiştir. Üç ülkenin kararına göre Irak'ın tanınmasının ardından ülkenin Bağdat Paktı'nın toplantılarına çağırılması ya da pakttan atılması yönünde harekete geçilmemesi kararlaştırılmıştır. Bağdat Paktı'nın organizasyonunun devamı için ise Londra'daki ofisin açık tutulması ve paktın sekreteryasının Ankara'ya taşınması için hazırlık yapılması kararlaştırıldı.⁵⁷

---

⁵⁵ CIA-RDP79R00890A001000040020-0, "National Security Council Briefing" 06 Ağustos 1958.

⁵⁶ Yeşilbursa, **a.g.e.**, s. 323-325.

⁵⁷ **NATO Archive**, PO/58/969, Paris, "Türk Delegasyonu Başkanı O. Olcay'ın NATO'daki daimî temsilcilerine gönderilmek üzere hazırlanan Bağdat Paktı toplantısının sonuçlarını içeren belge", 13 Ağustos 1958.

Sonuç

14 Temmuz 1958 tarihinde gerçekleşen Irak Darbesi Orta Doğu'da 1950'li yıllarda gerçekleşen krizlerin sonuncusu olarak Soğuk Savaş'ın yarattığı iki kutuplu sistemde Orta Doğu'da dengeleri değiştirmiştir. Irak, sahip olduğu yeraltı kaynakları ve körfeze olan hakimiyeti nedeniyle 2. Dünya Savaşı'ndan itibaren ABD ve Sovyetler Birliği için önemli bir devlet haline gelmiştir. Ancak Irak'ın komünizme ve Sovyetler Birliği'ne yaklaşması Türkiye için kendinden toprak talebi olan bir süper güç tarafından tamamen çevrilmek anlamına gelecekti. Bu nedenle 14 Temmuz askeri darbesinin duyulmasından itibaren darbeye karşı çıkan ülkeler arasında Türkiye öne çıkmaktadır. Türkiye'de Demokrat Parti iktidarının hem iç politika hem de dış sebeplerden Bağdat Paketi ile müttefik seviyesine çıkarılan ilişkilerin bozulması ve Irak Darbesi'nin Sovyetler Birliği'ne yaraması sebeplerinden müttefik güçlerin desteği ile Irak'a müdahale tartışmaları gündeme gelmiştir. Türkiye, Irak Darbesi'nin yarattığı olumsuz atmosferi ortadan kaldırmak için ABD ve İngiltere'den Irak'a yapılacak müdahale için destek istemiştir. Genel kanı itibari ile Türkiye'nin Irak'a yapacağı müdahalenin Irak'ta rejim değişikliği amaçladığı düşünülmekteydi. Ancak son yıllarda ABD arşivlerinde gizliliği kaldırılan belgeler Türkiye'nin Irak'a müdahale tasarısının genel şablonunu gün yüzüne çıkarmıştır. Bu yeni belgeler ışığında Türkiye'nin Irak'a yapmayı planladığı müdahalenin temel motivasyonunun darbe rejimini değiştirme isteği olduğu düşüncesinin aksine Irak'ın kuzeyindeki Türklerin yoğun olarak yaşadığı Kerkük ve Musul bölgelerine geri dönüş olduğu gözükmektedir. Yapılacak operasyonun genel şemasına bakıldığında, İngiltere ve ABD yetkilerinden istenen askeri ve diplomatik destek göz önüne alınınca, operasyonun ana hedefi Bağdat değil, Kerkük ve Musul bölgesidir. Ayrıca Celal Bayar'ın Kerkük ve Musul bölgelerindeki Türkmen ve Kürt aşiretlerin olası operasyonda takınacakları tutumu öğrenmek için Milli Emniyet Hizmeti görevlilerini bölgeye göndermesi bu kanıyı güçlendirmektedir.

Tüm çabalara rağmen harekât planları ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin tepkisi, Irak içerisinde darbeye karşı hareketlenmelerin yaşanmaması nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Arap milliyetçisi ülkelerin kaybedilme ihtimalini göze alamayan ABD'nin destek vermemesi üzerine

harekât yapılamamıştır. Sonuç olarak bu makalede elde edilen bulgulara göre Türkiye'nin Irak Darbesi'nin yarattığı atmosferden yararlanarak, Atatürk Dönemi'nden itibaren değişmez hedefi olan Mîsâk-ı Millî sınırları içerisindeki Irak'ın kuzeyinin geri alınması ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı Kerkük ve Musul bölgesinin anavatana katılması hedefinin çeşitli nedenlerle ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafından engellendiği ortaya çıkmaktadır. 26 Temmuz tarihine kadar tüm şartları zorlayarak Irak'a müdahale konusunda ısrar eden Türk Hükümeti gerekli desteği alamayacağını anlayınca Bağdat Paktı'nın diğer üyeleri ile birlikte Irak'taki yeni rejimin tanınması yönünde girişimlerde bulunmuştur. Müdahalenin gerçekleştirilememesi Irak Türklerinin yeni rejim tarafından Irak'ın toprak bütünlüğü için tehlike olarak kodlanmasına yol açmıştır. 1959 yılında Irak Komünist Partisi ile yakınlaşan Abdulkerim Kasım yönetimi, yıllarca Sovyetler Birliği'nde sürgünde olan Mustafa Barzani'nin Irak'a dönmesine izin vermiş, Kerkük-Musul bölgesinde Irak Komünist Partisi'ne yakın gruplar ile Irak Türklerini sindirmek için 14 Temmuz 1959 Katliamını gerçekleştirmelerine ise göz yumulmuştur.

Kaynaklar

1. Arşiv Belgeleri

A. Cabinet Papers İngiliz Kabinesi Belgeleri, (CAB)

CAB, 158/34, Reference J.I.c. (58)114, 5 Aralık 1958.

B. Records of the British National Archives, UK (Birleşik Krallık Ulusal Arşiv Kayıtları)

FO 481: Foreign Office General Correspondence Iraq.

FO 481 Further Correspondence Respecting Iraq, Part.12, January to December 1958.

FO 371: Foreign Office: Political Departments: General Correspondence from 1906-1966.

FO 371/134212, FO 371/134199, FO 371/133919, FO 371/133823.

C. ABD Dışışleri İlişkiler Arşivi FRUS Serisi, Foreign Relations of United State, (FRUS)

FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII, No. 22,25,26,29,31,101,108,109,111,114,121,127,130,307,308,309,310,311.

FRUS, 1958–1960, Lebanon And Jordan, Volume XI, No. 175.

D. Central Intelligence Association Archive, Amerikan Merkezi Haber Alma Dairesi Arşivi (CIA)

CIA-RDP79R00890A001000030020-1,

CIA-RDP79R00890A001000040020-0.

E. North Atlantic Treaty Organization Archive, (NATO Archive), NATO Arşivi

NATO Archive, PO/58/969

F. Eisenhower Library

Eisenhower Library, Whitman File, NSC Records. Top Secret; Eyes Only. Drafted by Gleason on February 7.

Eisenhower Library, White House Office Files, Staff Secretary Records, International File, 1958, “Iraqi Coup, Effects in Middle East.”

G. New London Embassy of The US Archive

NLE, The Eisenhower Presidential Library, “Special Handling Note”.

NLE, -153-002-4-1-3, “Memorandum For The Joint Chiefs Of Staff,” Stituation Report no.10, 23 Temmuz 1958.

2. Araştırma Eserleri

Abdurrezak el-Hasani, **Tarih’ül Vüzerat’ül İrakiyye**, 9.Cilt, Matba’a’tul İrfan, Seyda, 1969.

Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, C. 3, Remzi Yayınevi, İstanbul, 1988.

Bağcı, Hüseyin, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, METU Press, Ankara, 2001.

Bostancı, Mustafa, **Irak'ta Monarşi'nin Sonu (1958 Irak İhtilali)**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2020.

Canatan, Yaşar, **Türk-İrak Münasabetleri (1926-1958)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

Galip, Sabih Ali, **Kıssat Sevret 14 Temmuz ve'1 Dubat El 'Ahrar**, Dar'el Cahız, Bağdat, 1971.

Harries, George S., **Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective, 1945-71**, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Stanford, 1972.

Kürkçüoğlu, Ömer, **Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası (1945-1970)**, Barış Kitap, Ankara, t.y.

Robinson, Richard. D., **The First Turkish Republic: A Case Study in National Development**, Harvard University Press, Cambridge, 1963.

Sander, Oral, **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, İmge Yayınları, İstanbul, 2016.

Sanjian, Ara Garabed Krikor, **Turkey And Her Arab Neighbours 1954-1958**, ProQuest LLC, Ann Arbour, 2017.

Şentürk, Doğan, **Orta Doğu'da Arap Birliği Rüyası ve Saddam'ın Ba'as'ı**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013.

Uluğbay, Hikmet, **İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Petropolitik**, De Ki Basım Yayım, İstanbul, 2008.

Yeşilbursa, Behçet Kemal, **Bağdat Paktı**, Vakıfbank Yayınları, İstanbul, 2019.

Zübeyde, Muhammed Hüseyin, **Sevret 14 Temmuz 1958 fi'1 Iraq**, Bağdad, 1983.

3. Makaleler

Bostancı, Mustafa ve Erdem Karaca, “Bağdat Paktı’na Etkisi Bakımından 1958 Irak Askerî Darbesi” **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 14, S. 27, 2018, ss. 123-153.

Serbest, M. Bürkan, “Bağdat Paktı’nin Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye’nin Rolü” **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C 5, S.3, 2016, ss. 401-424.

Soysal, İsmail, “1955 Bağdat Paktı” **Belleten**, C 55, S.212, 1992, ss. 179-238.

Ülman, Haluk, “Orta Doğu Buhranı” **SBF Dergisi**, C, 13, S.4, 1958, ss. 232-261.

4. Hatıratlar

Dikerdem, Mahmut, **Orta Doğu’da Devrim Yılları**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1972.

Eisenhower, Dwight D., **The White House Years. Waging Peace, 1956-1961**, M.S. Books, New York, 1965.

Eisenhower, Dwight D., **Papers as President of the United States, 1953 – 1961, Dwight D. Eisenhower Diary, 1953 – 1961**.

Kayra, Cahit, **38 Kuşığı Anılar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.

5. Tezler

Halaf, Huzeyfa Zeydan, **Siyaset Türkiyet’il Hariciye Tucah Suriye 1958-1973, Bağdat: El Ma’hedel Ali Lil Dirasat es-Siyasîyat ve’l Duveliye**, Mustansiriya Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mustansiriya, 2004.

5. Bildiriler

Ferruh Kayalan, “1955 Bağdat Paktı Öncesinde Antalya Milletvekili Burhanettin Onat’ın Irak Seyahati ile İlgili Başbakan Adnan Menderes’e Gönderdiği Rapor (1954)”, **Middle East International Conference On Contemporary Scientific Studies-V**, (Ankara 27-28 Mayıs 2021). Ankara: Vol.2, ss.349-361.

6. İnternet Adresleri

<https://www.mit.gov.tr/kronoloji.html>, Erişim Tarihi: 14 Mayıs 2022.

Egemen Bezci, Nicholas Borroz, “CIA FILES: The CIA and a Turkish Coup”, <https://stratejikguvenlik.com/2020/03/01/cia-files-the-cia-and-a-turkish-coup/> Erişimi Tarihi: 19 Mayıs 2022.

Ekler

C05872783

NLE-153-002-4-1-3

~~TOP SECRET~~

TOP SECRET
SPECIAL HANDLING REQUIRED
NOT RELEASABLE TO FOREIGN NATIONALS

1

THE JOINT CHIEFS OF STAFF
Office of the Director

23 July 1958

MEMORANDUM FOR THE JOINT CHIEFS OF STAFF

Subject: Situation Report on Middle East (U)

Attached hereto is Situation Report No. 10 (Middle East)
covering the period 0400, 22 July 1958 - 0400, 23 July 1958.

For the Director

Paul D. Phillips
PAUL D. PHILLIPS
Colonel, USA
Staff Assistant

EO 13526 3.3(b)(1)>25Yrs

DISTRIBUTION

- General Goodpaster (1)
- Brig. General Cushman (1)
- Secretary of Defense (1)
- Deputy Secretary of Defense (1)
- Chairman, JCS (5)
- Chief of Staff, U.S. Army (12)
- Chief of Naval Operations (12)
- Chief of Staff, USAF (12)
- Commandant of the Marine Corps (7)
- Director, Joint Staff (2)
- Secretary, Joint Chiefs of Staff (3)
- Department of State (4)

~~TOP SECRET~~

Special Handling Required
Not Releasable
to Foreign Nationals

DECLASSIFIED with deletions
Authority NLE 2012-68*9
By *MLK* NLODE Date 2/21/14

~~TOP SECRET~~

C05872783-

NLE-153-002-4-1-3

~~TOP SECRET~~

TOP SECRET
SPECIAL HANDLING REQUIRED
NOT RELEASABLE TO FOREIGN NATIONALS

b. U. S. NAVY

(1) Task Force 61 unloading hampered by 5 foot surf. As of 1200, 21 July 1958, Task Unit 61.1.4 was 25% unloaded. Commander Task Force 61 has established fire and rescue parties in all ships for movement to beach on 10 minutes notice and has also established fire fighting boats around the clock at the Pocono, because of fire hazard in port and beach areas. Vehicles for UN observers arrived in USNS COL WM. Y. O'BRIEN.

c. U. S. MARINE CORPS

(1) Strength of Marines now at Beirut (2nd Battalion, 2nd Marines; 3rd Battalion, 6th Marines; 1st Battalion, 8th Marines) -6300.

d. U. S. AIR FORCE

(1) Airlift force CHARLIE cargo 51% complete, force CHARLIE personnel 31% complete as of 1000, 22 July 1958.
(2) The Composite Air Strike Force at Adana, Turkey and the NORAD and SAC alert status remains substantially as in the previous reports.

e. ALLIED

(1) UK Forces.

(a) Headquarters Third Infantry Division being airlifted to Cyprus beginning morning of 21 July. None of Division Units are accompanying the Headquarters, which is to remain at Cyprus. The "Kings Own" moving to Aden. Headquarters 24th Brigade moving to Bahrain (Persian Gulf). Total United Kingdom troops in Bahrain now 1000. The 45th Royal Marine Commandos are moving to Tobruk instead of the Sussex. The Sussex will remain as reserve on Malta.

(b) U. S. Army Attache Amman, Jordan reports total British Forces at 3500 instead of 5000.

(2) TURKEY.

(a) The Chief of Turkish General Staff forwarded

- 3 -

~~TOP SECRET~~

~~TOP SECRET~~

C05872783

NLE-153-002-4-1-3

~~TOP SECRET~~

TOP SECRET
SPECIAL HANDLING REQUIRED
NOT RELEASABLE TO FOREIGN NATIONALS

to the Chief of Staff of the U.S. Army a plan for the invasion of Syria and Iraq. This plan required United States to furnish air cover and some technical material assistance. He requested a reply by 22 July 1958, regarding the United States attitude toward the plan. Subsequently he stated he hoped for a reply prior to 26 July 1958. General Taylor replied on 22 July that the plan is being discussed with appropriate political leaders. In view of important policy implications, the United States position will be furnished to the Turkish Government through appropriate governmental channels.

3. GENERAL INFORMATION

a. Tankers CLYDE EXPLORER and WIDAD with POL for Jordan estimate Aqaba 1500, 22 July 1958.

b. SUDAN:

[redacted] Masser is planning a coup in Sudan within two weeks. As a result of disaffection within the Prime Minister's own Umma Party, he may be forced to form a "National" Government including members of opposition parties. This would result ultimately in a pro-Egyptian type of neutrality. However, Khalil has not wholly abandoned his earlier idea of staging a "temporary" military coup.

c. IRAQ:

(1) Two of the three men reported writing a constitution for Iraq are Leftists although not known to be pro-Leftist. The rebel government is continuing its protestations of friendship for the West but has taken the precautionary measure of towing two barges into position in the Shatt-al-Arab for use, if necessary, in blocking access to the oil ports of Basra (Iraq) and Abadan (Iran).

- 4 -

~~TOP SECRET~~~~TOP SECRET~~

Ek

1: NLE, -153-002-4-1-3, "Memorandum For The Joint Chiefs Of Staff",
 Situation Report no.10, 23 Temmuz 1958.

25X1

Approved For Release 2003/10/01 : CIA-RDP79R00890A001000030020-1

- B.** Line being put out from Cairo and other neutralist capitals, however, is that Nasir went to persuade raging beasts in Kremlin from intervening in Middle East and to let him, Nasir, handle it.
- C.** Nasir regime meanwhile clearly ^{taking appropriate ml press.} fears possible Western action against it and is making military preparations for defense.
1. Once again, ships loaded with cement are reported in place in Suez Canal.
  2. Popular resistance organizations in both Egypt and Syria are being mobilized.
  3. Antiaircraft and seaward defense preparations are being hastened.

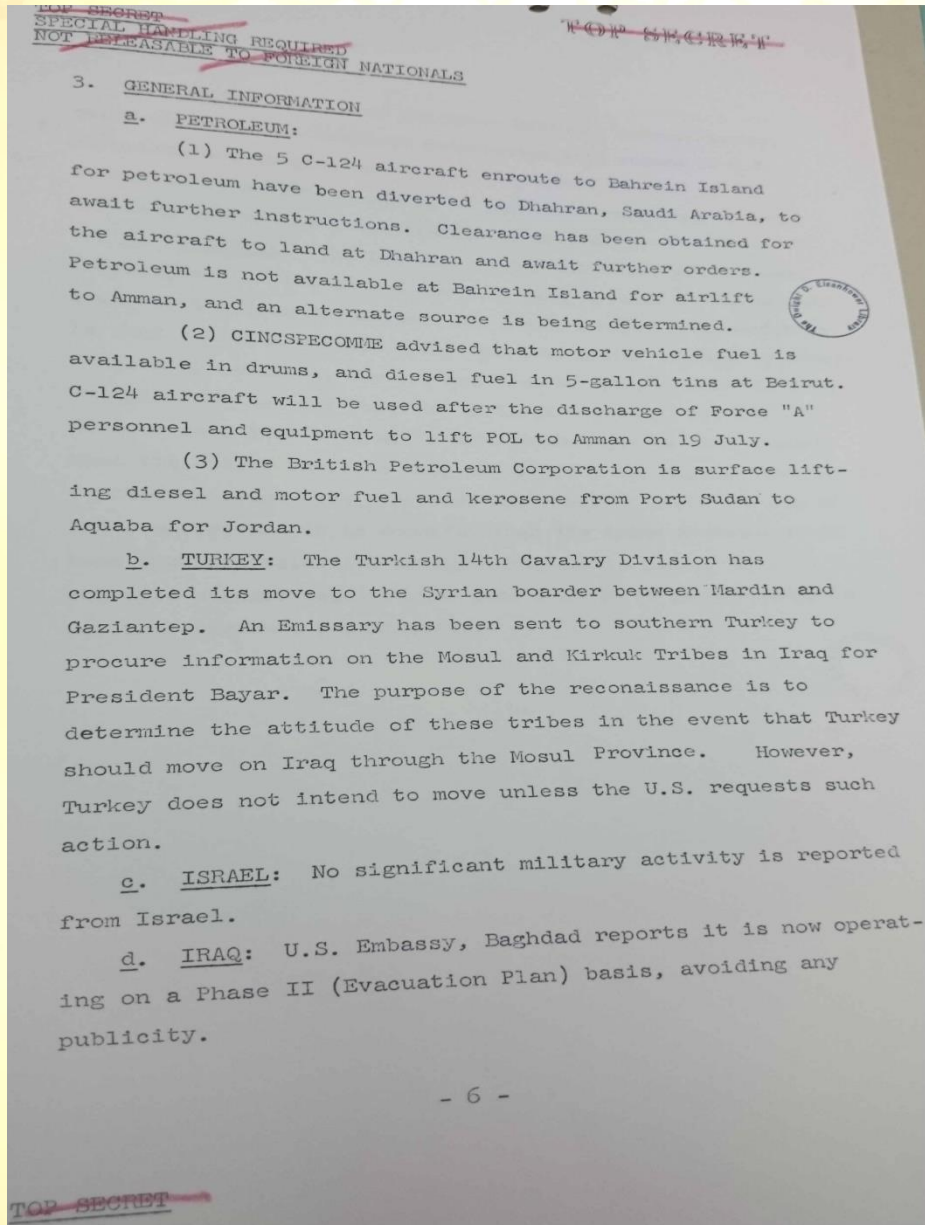
Baghdad Pact Countries

- X.** Iraq's erstwhile Baghdad Pact partners have been insisting some kind of action against the new Iraqi regime is essential to halt the expansion of Nasirism.
- A.** Turkish officials have taken bellicose line. However, the Turkish defense minister now in this country does not believe that intervention in Iraq would be feasible or productive.
- B.** Iranian officials are worried particularly lest the revolutionary infection spread to Iran.

Approved For Release 2003/10/01 : CIA-RDP79R00890A001000030020-1

Ek 2: CIA-RDP79R00890A001000030020-1.

Ek 3: Egemen Bezci, Nicholas Borroz, "CIA FILES : The CIA and a Turkish Coup", <https://stratejikguvenlik.com/2020/03/01/cia-files-the-cia-and-a-turkish-coup/> Erişimi Tarihi: 19 Mayıs 1922.

TOP SECRET

U.K. EYES ONLY

10. It is probable that progress towards a communist regime would be so gradual that it would be difficult for any outside power to recognise the point of no return and decide on direct intervention, whether political or military. However as the danger of a communist controlled regime coming to power becomes more immediate Nasser could be expected to promote resistance to it. His means of doing so are considerable and are based on a wide measure of popular support he enjoys in Iraq and on the presence of certain UAR forces in Habbaniya.

A STATE OF CHAOS IN IRAQ

General

11. A state of chaos in which the country was divided by a struggle for power would probably have the immediate consequences of gravely threatening the lives and property of the British community, and the supply of oil from Iraq. There would also be a serious build-up of tension in the Middle East.

External reactions short of Military intervention

12. In these circumstances, the UAR and, to a lesser extent Saudi Arabia and Jordan, would be likely to assist the anti-Communist forces either overtly with volunteers, or covertly. The Soviet Union and the Syrian Communist Party might assist the communists covertly, although the former would probably prefer not to commit herself. It would in any case be difficult to bring Soviet volunteers quickly to the scene.

13. King Hussein might see in such a situation a chance of satisfying his ambition to replace his late cousin and could be expected to take such short term gains for Jordan as offered while urging the U.K. and the United States to support him in his larger ambitions. Saudi Arabia might take the opportunity of settling certain outstanding boundary questions in dispute with Iraq.

14. It is difficult to see what action, short of military intervention, any other countries could take to influence the course of events except to bring the situation urgently before the U.N. and the Baghdad Pact. Although the only obligation laid on members of the Baghdad Pact is to consult with their allies, either Turkey or Iran might represent strongly that the Baghdad Pact powers should actively intervene. Without active military intervention in the struggle, the Turks might infiltrate army units into northern Iraq "to protect the Turkish minority".

POSSIBLE MILITARY INTERVENTION

UAR

15. Assuming that the new regime commanded the loyalty of most of the army (as presumably it would have to do if it was to maintain itself in power), Nasser would be unlikely to try direct military intervention.

- 4 -

U.K. EYES ONLY

TOP SECRET